

Cengiz Aytmatov'un Beyaz Gemi Romanında Halk Edebiyatı Motifleri

Özlem Kaşkaoglu *

ORCID: 0000-0001-9813-7213

Öz

Cengiz Aytmatov, Kırgız edebiyatının önemli yazarlarından. Cengiz Aytmatov eserlerinde yaşadığı coğrafyanın tarihi ve kültürel izlerine yer vererek eserlerine milli ve çağını aşan bir nitelik kazandırmıştır. Eserlerin özünü masallar, halk hikâyeleri ve efsaneler oluşturur. Sanatçı kurguyu oluştururken halk edebiyatına ait bu motifleri eserine ustaca yerleştirmiştir. Bu makalenin inceleme alanı Cengiz Aytmatov'un Beyaz Gemi romanı olacaktır. Beyaz Gemi romanında yer alan halk edebiyatına ait motifler tek tek ele alınmıştır. Romanda yer alan bu motiflerin halk edebiyatı geleneğindeki yeri incelenmiş, romanın vücut bulmasına yaptığı katkı ayrıntılı bir şekilde örnekler gösterilerek açıklanmıştır. Bu çalışmada Aytmatov'un eserlerinin kurgusunda, halk edebiyatı geleneğinde kullanılan motiflerin etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beyaz Gemi, Cengiz Aytmatov, halk edebiyatı, motifler

Gönderme Tarihi: 22/05/2019

Kabul Tarihi:25/06/2019

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Bölümü, E-Posta: ozlemkaskaoglu@gmail.com

Motifs of Folk Literature in Novel of White Ship by Chinghiz Aitmatov

Özlem Kaşkaoglu

ORCID: 0000-0001-9813-7213

Abstract

Chinghiz Aitmatov is one of important writers of Kirghiz literature. In his works, he brought a quality, which was national and went beyond his epoch, to his work, by giving place to historical and cultural tracks of geography where he lived. Tales, folk stories and legends constitute essence of his works. While the writer was building fiction (construct), he placed these motifs belonging to folk literature into his work masterly. Area of investigation of this article will be the novel of White Ship by Chinghiz Aitmatov. We addressed motifs belonging to folk literature in the novel of White Ship one by one. We examined place of these motifs in the novel in tradition of folk literature, and in a detailed manner explained contribution that these motifs made to come the novel into existence, by showing examples. In this study, we examined effects of motifs, which were used in the tradition of folk literature, on fiction (construct) of Aitmatov's works.

Keywords: White Ship, Chinghiz Aitmatov, Folk Literature, Motifs.

Received Date: 22/05/2019

Accepted Date: 25/06/2019

Фольклорные мотивы в романе Чингиза Айтматова

«Белый пароход»

Резюме

Чингиз Айтматов является одним из значимых представителей киргизской литературы. Уделяя важное место в своих произведениях истории географии, в которой он родился, и культуре своего края, он придал им национальный и бессмертный характер. В основе его произведений лежат сказки, народные сказания и легенды. Создавая художественные произведения, мастер умело вкладывает в них мотивы народного творчества. Объектом исследования данной статьи является роман Чингиза Айтматова «Белый пароход». Каждый из фольклорных мотивов, отраженный в данном романе, был исследован в отдельности, было определено его место в народном творчестве, на примерах раскрыта их роль в формировании романа. В данной статье было исследовано влияние традиционных для народного творчества мотивов на художественные произведения Айтматова.

Ключевые слова: Белый пароход, Чингиз Айтматов, народное творчество, мотивы

Получено: 22/05/2019

Принято: 25/06/2019

Giriş

Cengiz Aytmatov Beyaz Gemi romanında çocukluktan büyüme adım atan bir çocuğun yaşadığı dünyayı adeta bir masal anlatımıyla bize göstermeye çalışır. Yazar Mümin Dede'nin anlattığı Boynuzlu Maral Ana masalı ile geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurmuştur. Cengiz Aytmatov, babaannesinin anlattığı halk kültürünün ürünlerini eserlerinde kullanmasının sebeplerini kendisiyle yapılan bir röportajda şöyle dile getirir:

“...Mitoloji, masallar, efsaneler, eski insanların yaşadığı hadiselerdir. Kulaktan kulağa gelen tarihi zenginliklerimizdir. Eskiden bize kalan kültürel zenginliklerimizdir. Bunlarla bugünkü teknoloji arasında bir bağlantı kurmakta yarar görüyorum. Onun için ben ve benim gibi yazarlar da eskiden başımızdan geçmiş, halkın tarihini anlatan, ışık tutan bu tür zenginlikleri kitaplarımızda kullanıyoruz. O da anlatmaya ayrı bir güzellik, ayrı bir zenginlik katıyor.”¹

Beyaz Gemi Romanında Görülen Halk Edebiyatı Motifleri

Çocuk: Yazar roman kahramanını anlatırken ona bir ad vermeden ‘çocuk’ diye bahseder roman boyunca. Bize adeta alp geleneğindeki çocuğun bir başarı elde etmedikçe ad elde edemeyişini anımsatır. Bu durum Dede Korkut Hikâyelerinde açıkça görülmektedir. Dede Korkut Hikâyelerinde kahramanların adını veren Korkut Ata’dır. Kahraman gerçek adını kahramanlık yaptıktan sonra alır. Dirse Han’ın oğlu karşısına çıkan bir boğa ile döğüşüp onu öldürdükten sonra ‘Boğaç’ adını almıştır. Bamsı Beyrek’e, bezirgânların malını soygunculardan kurtarması üzerine bu ad verilmiştir.

Mümin Dede: Mümin Dede’ye herkesle iyi geçindiği için, herkese güler yüz gösterip insanların yardımına koştuğu için ‘Kıvrak Mümin’ derler. Romanda Kıvrak Mümin, masal anlatıcısı olarak karşımıza çıkar. Bu üstlendiği rolle geçmiş ve gelecek arasında bağ kurar. Mümin Dede gelenek ve göreneklerine bağlıdır. Çocuk’ a anlattığı

---

¹ Sabiha Özen, “Her Yazar Kendi Halkı İçin Yazmayı Nazarda Tutar,” *Dergâh Dergisi*, sy., 24, (1992): 2.

hikâyelerle geçmişi unutmamasını sağlar. Yazar, özgürlüklerini kaybeden Türk boylarını bir takım alegori ve sembollerle bize çağırır:

“Dedemin anlattıklarını kelimesi kelimesine söylerim sana. Öyle yavaş anlatacağım ki başka kimse duymayacak. Ama sen iyi dinle. Ben, sinemadaki gibi her şeyi gözümde canlandırarak anlatmayı severim. Dedem, bu masalda anlatılan her şeyin gerçek olduğunu söylüyor. Hepsi olmuş bunların...”²

Maral Ana: Cengiz Aytmatov eserlerinde destan, masal, efsaneye sıkça yer verir. Cengiz Aytmatov özellikle, Manas Destanından da yararlanarak Kırgızların gelenek göreneklerini ve inanışlarını sistemli bir şekilde eserlerinin konu bütünlüğünü bozmadan kullanmıştır.

Romanın şekillenmesinde Maral Ana efsanesinin önemli bir yeri vardır:

-Ben Maral'ım. Maralların Anası. İnsanların diliyle konuşsam ne dediğimi anlamaz, beni dinlemezsin.

-Peki, ne istiyorsun Ana Maral?

-Serbest bırak bu çocukları ey ulu bilge kadın. Onları bana ver.

-İnsanlar ikizimi, iki yavrumu öldürdü. Bu çocukları evlat edineceğim.

-Onları emzirmek, sütüyle büyütme mi istiyorsun?

-Evet, ulu bilge yaratık.

Çopur Topal Nine katıla katıla gülerken yine sordu.

-İyice düşündün mü Maral Ana? İnsan yavruları bunlar, insan! Büyüdükleri zaman senin yavrularını öldürürler!

-Hayır, büyüyünce benim maral yavrularımı öldürmezler. Ben onların anaları olacağım, onlar da benim çocuklarım. İnsan öz kardeşlerini öldürür mü?³

Beyaz Gemi romanında Maral Ana efsanesi ile yönetim, kimliksizleşme, doğayı yok etme, gibi temalar romandan yola çıkarak genelleştirilmiştir:

² Cengiz Aytmatov, *Beyaz Gemi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015, 43.

³ Aytmatov, *Beyaz Gemi*, 63.

Buğuların yaşlıları homurdanmaya başladı:

-Bu maralı ne hakla öldürürsünüz? Boynuzlu Maral Ana'nın soyuna el kaldırmaya kim cüret etti?

Ölen zenginin çocukları cevap verdi:

-Bu maral bizim topraklarımızda vuruldu. Topraklarımızda yürüyen, sürünen, uçan, kaçan ne varsa, uçan sinekten koşan deveye kadar hepsi bizimdir. Bize ait bir marala ne yapacağımızı ancak biz biliriz.⁴

Su Motifi: Türklerin dünyanın yaratılışı ile ilgili efsanelerindeki en önemli unsur sudur. Beyaz Gemide su motifi Issık Gölü ile karşımıza çıkıyor:

“...Doğrusu, çayın düz ve sığ yerindeki bu gölcük çok güzel olmuştu. Artık çocuk korkmadan yüzebilirdi. Söğüt dallarına tutunarak kıyıya iniyor, kendini suya atıyordu. Gözlerini hiç kapamıyordu yüzerken. Balıklar da gözleri açık yüzerdi çünkü. Onlara imreniyor, bir balık olup akıntı boyunca ta uzaklara kadar yüzmeyi hayal ediyordu.”⁵

Çocuk yaşının verdiği duygularla iç içedir. Hayal ile gerçeği bir arada yaşar. Hiç tanımadığı babasının beyaz gemide olabileceği düşüncesi onun hayata tutunmasını sağlar.

“...Ve o gün Issık Göl'de gemicilik yapan babasının bu beyaz gemide olabileceğini, orada çalıştığını düşünmüştü. Sonra bu düşünceye tamamiyle inandırdı kendisini. Çünkü böyle olmasını yürekten istiyordu, bunun doğruluğuna ihtiyacı vardı.”⁶

Roman sonunda Çocuk' un kendini suyun kollarına bırakması aslında bir son değil, bir başlangıcı işaret ediyor. Çocuk yaşadığı masal dünyasını kendisi bitirmiş ya da masalın içinde kahraman olmuş, beyaz gemisine kavuşmuştur. Su böylece baba ile oğulun buluşmasını sağlayan önemli bir motif olarak romanda yer almış olur.

Kadın Motifi: Çocuk annesiz büyümüştür. Roman boyunca annesi ile ilgili bir hayal, bir istek karşımıza çıkmaz. Anne figürü arka plandadır. Çocuk, kendisinin de Maral Ana tarafından büyütüldüğünü düşünür. Maral Anayı annesi yerine koyar.

---

⁴ Aytmatov, *Beyaz Gemi*, 67.

⁵ Aytmatov, *Beyaz Gemi*, 31.

⁶ Aytmatov, *Beyaz Gemi*, 36.

Dedesı Çocuk'a Boynuzlu Maral Ana'nın soyundan geldiklerini anlatır. Anlattığı efsane şu şekildedir: Kırgızlar geçmişte yok olma tehlikesiyle karşılaşmışlar, bütün halk öldürülmüş, yalnızca iki çocuk sağ kalmış ve bunlar da Geyik Ana'nın koruması altında tekrar türemişlerdir. Çocukta masaldan etkilenip Berkey Teyzesine maralların sihirli bir beşik getireceğini ve onların da çocuklarının olacağını düşünür.

Mankurt Motifi: Orozkul alkolik, çıkarıcı, despot ve kendini beğenmiş bir kişidir. Çevresindeki insanlara karşı kabadır. Rus soyadı olması, çocuklarını şehirde büyütme istemesi, şehirli bir kadınla evlenmeyi düşlemesi ve Rus dilini övmesi onun mankurt olduğunun kanıtıdır.⁷

Orozkul romanda mankurdu simgeler bir şekilde yer aldığı için geleneği bozan bir yapıya sahip bir şekilde anlatılır. Ağaçların kesilmesine, maral ananın öldürülmesine neden olur. Böylece mili şuur kaybettirilmeye çalışılır.

Rüya Motifi: Rüya motifi halk edebiyatında sıkça karşımıza çıkar. Manasçılarda rüya motifi önemli bir yer tutar. Geleneğe göre bir akının iyi bir Manasçı olması olabilmesi için ancak rüyasına Manas'ın girmesiyle mümkündür. Bazı Manasçıların rüyasına Almabet girer. Manas genç akının rüyasına girerek bundan sonra kendisini anlatmasını buyurur. Eğer akın kabul etmezse onu cezalandırır.⁸ Çocuk, Orozkul' un etrafına kötü davranmasından bunalmıştır. O son gece yatağına yattığında bir düş görür. Kamyoncu Kulubeg makineli tüfeğini alarak gelir. Silahını Orozkul' un şakağına dayar. Orozkul titreyerek yalvarmaya başlar. Kulubeg, Boynuzlu Maral Ana'yı öldürdüğü için Orozkul'u öldüreceğini söyler. Orozkul korkudan kaçır. Hak yerini bulmuştur... Bir kahkaha sesi onu rüyadan uyandırır.⁹

Çocuk gerçek ile rüya arasında gidip gelmektedir. Maralların öldürülmesiyle yaşadığı sıkıntıdan bu rüya sayesinde kurtulur.

⁷ Yasin Yavuz, "Latife Tekin İle Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Geleneğin Kurgusal İşlevi ve Metinlerarasılık Bağlamında Bir Çalışma," *Söylem Filoloji Dergisi*, sy. 3 (2017): 102.

⁸ Metin Ergun, "Manasçılarda Rüya Motifi," *Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi*, sy. 4 (1997): 125.

⁹ Aytmatov, *Beyaz Gemi*, 162.

Sonuç

Beyaz Gemi romanını incelediğimizde çocuk, maral ana, dede, su, kadın, mankurt, rüya motifleri karşımıza çıkar. Bu motifler romanın seyrini bozmadan okuyucuya ustaca aktarılmıştır. Cengiz Aytmatov, romanın kahramanı Çocuk'un vasıtasıyla hem hikâyesini anlatmış hem de bu motifleri kullanarak halk edebiyatı geleneğini günümüze ulaştırmayı başarmıştır. Yaşadığı coğrafyanın insanının tarihini, acılarını kahramanlıklarını tecrübelerini halka anlatırken halkın anlayacağı şekilde halkın oluşturduğu motiflerle aktarmıştır.

Görülüyor ki Cengiz Aytmatov milletin tarih boyunca kazandığı sosyal, kültürel, ahlaki, edebi, askeri, bütün maddi ve manevi zenginliklerini eserleri aracılığıyla yaşadığı çağın insanlarına ulaştırmıştır. Bununla da kalmamış eserlerinde yakaladığı milli ve evrensel değerler sayesinde de çağını aşırp gelecek kuşaklara da seslenebilmiştir.

Kaynaklar

AYTMATOV, C., *Beyaz Gemi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015.

ERGÜN, M., “Manasçılarda Rüya Motifi.” *Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi*, sy. 4 (1997): 125-132.

ÖNER, H., “Tabiatın Aşkını, Savaşın, Aile hayatının Tanıklığında Bir Ulusun İnşa Süreci; Cengiz Aytmatov’un Roman ve Hikâyeleri.” *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy.3 (2015):57-74.

ÖZEN, S., “Her Yazar Kendi Halkı İçin Yazmayı Nazarda Tutar.” *Dergâh Dergisi*, sy.24 (1992):12-13.

UZUN, G., “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Yaratılış ve Türeyiş Sembolizmi.” *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, sy.2 (2007):727-735.

YAVUZ, N., “Cengiz Aytmatov’un “Beyaz Gemi” Adlı Eserinden Hareketle Halk Anlatılarının Çocukların Bilişsel ve Duyuşsal Gelişime Etkisi.” *Başkent University Journal Of Education*, sy.3 (2016):53-57.

YAVUZ, Y., “Latife Tekin İle Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Geleneğin Kurgusal İşlevi ve Metinlerarasılık Bağlamında Bir Çalışma.” *Söylem Filoloji Dergisi*, sy.3 (2017): 102-114.